

**SPRAWOZDANIE Z REALIZACJI PROGRAMU
NA RZECZ SPOŁECZNOŚCI ROMSKIEJ W POLSCE
W 2010 ROKU**

Podstawą finansowania *Programu na rzecz społeczności romskiej w Polsce* w 2010 roku były środki przekazane z rezerwy celowej, a także środki pozostające w gestii Ministra Edukacji Narodowej oraz Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji. Na finansowanie *Programu* przeznaczono 10 000 000 zł w ramach rezerwy celowej budżetu państwa, uruchamianej z inicjatywy Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji. Powyższa kwota została rozdysponowana przez Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji za pośrednictwem wojewodów. Dodatkowo z części 43 budżetu państwa Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji przekazał kwotę 395 000 zł na stypendia dla studentów romskich i uczniów romskich szczególnie uzdolnionych. W porównaniu z rokiem ubiegłym powyższe kwoty pokazują łączny nieznaczny wzrost środków finansowych na realizację *Programu na rzecz społeczności romskiej w Polsce*, o 49 400 zł. Na realizację części zadań w dziedzinie edukacji przekazano podobnie jak w roku ubiegłym kwotę wysokości 700 000 zł z budżetu Ministra Edukacji Narodowej i Sportu (część 30 budżetu państwa).

W 2010 roku, ze środków własnych oraz innych źródeł finansowania, podmioty realizujące zadania dodatkowo zgromadziły 1 627 138 zł (w tym ze środków własnych 1 544 964 zł), przeznaczając je na dofinansowanie zadań programowych. Jest to kwota o 73 000 zł wyższa w porównaniu z ubiegłym rokiem. Najwięcej środków własnych na zadania programowe przeznaczyły województwa: dolnośląskie – 564 296 zł (spadek o blisko 60 000 zł), małopolskie – 300 162 zł (wzrost o 60 000 zł), warmińsko-mazurskie – 182 701 zł oraz podkarpackie – 165 992 zł i mazowieckie 65 383 zł (wykres nr 1 i 2). Jedynie województwo lubuskie, opolskie

i zachodniopomorskie zrealizowało wszystkie zadania objęte *Programem* wyłącznie ze środków budżetowych.

Sumując powyższe dane należy stwierdzić, że w 2010 roku na sfinansowanie zadań *Programu na rzecz społeczności romskiej w Polsce* zaangażowano kwotę w wysokości 12 825 417 zł (wykres nr 3 i 4). Z tej kwoty na realizację wszystkich zadań objętych *Programem na rzecz społeczności romskiej w Polsce* w 2010 roku wykorzystano łącznie 12 470 457 zł (wykres nr 5 i 6).

Największą kwotę na realizację *Programu*, tj. 3 412 643 zł, wykorzystano województwo małopolskie. Na powyższą kwotę składa się dotacja z rezerwy celowej 2 882 040 zł dotacja z części 30 budżetu państwa (141 221 zł) oraz środki własne i inne budżetowe (389 382 zł). Następnie, na zbliżonym poziomie plasuje się województwo dolnośląskie (2 755 198 zł) i dalej śląskie (1 045 964 zł). W województwie dolnośląskim z rezerwy celowej wykorzystano 2 029 422 zł i z części 30 budżetu państwa 149 290 zł. Pozostała kwota (576 487 zł) pochodzi ze środków własnych oraz innych źródeł. Z podobną strukturą wykorzystania środków mamy do czynienia w województwie śląskim. Tu główną bazą finansowania zadań *Programu* są środki z rezerwy celowej w wysokości 891 399 zł, przy relatywnie wysokim poziomie środków własnych i innych budżetowych (101 990 zł) oraz część 30 budżetu (52 575 zł). Najniższy poziom wykorzystania środków na zadania *Programu* wykazuje województwo pomorskie, gdzie z rezerwy celowej, części 30 budżetu i środków własnych wydano 52 509 zł.

W trakcie realizacji zadań *Programu* w 2010 roku niewykorzystano 369 427 zł, co stanowi 2,9 % wszystkich zaangażowanych środków (wykres nr 7 i 8). Powyższa kwota została zwrócona do budżetu państwa. Na łączną sumę środków niewykorzystanych złożyły się: 326 990 zł z rezerwy celowej, 27 970 zł z części 30 oraz 14 467 zł z innych budżetowych. Relatywnie najwięcej zwróciło województwo mazowieckie (11,3%) i województwo świętokrzyskie (11%). Wyraźnie powyżej średniej (3,9%) plasują się również województwa: wielkopolskie (7,3%), śląskie (6,6%), dolnośląskie (5,7%) i łódzkie (5,2).

Na realizację *Programu* złożyły się 773 zadania (wykres nr 9 i 10) realizowane przez 316 podmiotów (wykres nr 11 i 12). Wśród realizatorów największą grupę

stanowiły jednostki samorządu terytorialnego (197) oraz podmioty niezaliczone do sektora finansów publicznych (116), w tym organizacje romskie (77). Najwięcej zadań (136) zrealizowano w województwie dolnośląskim; tam w *Programie* uczestniczyło 69 podmiotów. Za województwem dolnośląskim plasuje się małopolskie, gdzie 59 podmiotów zrealizowało 124 zadania oraz śląskie (32 podmioty, 117 zadań) i opolskie (30 podmiotów, 107 zadań).

Liczbę uczestniczących podmiotów oraz liczbę zrealizowanych zadań w poszczególnych dziedzinach *Programu* ilustrują wykresy nr 13 i 14.

Program realizowany był w ośmiu dziedzinach, spośród których za priorytetową uznano edukację. Łącznie na realizację zadań w tej dziedzinie wydano 6 299 573 zł (w tym z rezerwy celowej 4 697 127 zł). Powyższa kwota stanowi 53,7% wszystkich wydatków poniesionych na realizację *Programu*. Największą kwotę wykorzystało województwo małopolskie (1 667 138 zł), co stanowi 26,5% wszystkich środków wydatkowanych w ramach *Programu* w dziedzinie edukacji (wykres nr 15 i 16). Następnie, z kwotą 1 155 245 zł plasuje się województwo dolnośląskie (18,3%), a za nim, na znacząco niższym poziomie województwo śląskie (713 670 zł – 11,3%). Pozostałe województwa mieszczą się w przedziale kwotowym pomiędzy 356 374 zł (województwo zachodniopomorskie) i 118 002 zł (województwo lubelskie). Najmniej środków na zadania w omawianej dziedzinie wykorzystano w województwach świętokrzyskim (45 165 zł), pomorskim (52 509 zł) i wielkopolskim (63 435 zł). Kwoty te stanowią odpowiednio: 0,7%, 0,8% i 1,0% wszystkich środków wydatkowanych w dziedzinie edukacji. Struktura wykorzystania środków finansowych pochodzących z rezerwy celowej (wykres nr 17 i 18) wyrażona w liczbach bezwzględnych jest niemal analogiczna. Przewoduje województwo małopolskie (1 338 696 zł – 28,5%) i dalej kolejno znajdują się województwa: dolnośląskie (16,1% - 758 046 zł), śląskie (12,8% - 602 540 zł). W dziedzinie edukacji procentowy udział środków własnych zaangażowanych w *Programie* wyniósł 11,58% (774 899 zł) wszystkich wykorzystanych nakładów finansowych w tej dziedzinie.

Podjęte przez 120 podmiotów działania w dziedzinie edukacji dały efekt w postaci realizacji 499 zadań. Wśród podmiotów realizujących te zadania w pierwszej kolejności należy wymienić: 76 jednostek samorządu terytorialnego,

43 podmioty niezaliczone do sektora finansów publicznych (w tym 24 organizacje romskie) oraz 1 podmiot o innym charakterze.

Sytuacja bytowa jest dziedziną, która zajmuje kolejne miejsce na liście priorytetów. Na podjęte działania w tej dziedzinie (wykresy nr 19 i 20) wydano 3 904 092 zł (w tym z rezerwy celowej 3 352 912 zł), co stanowi 31,3 % wszystkich wydatków poniesionych na realizację *Programu*. Należy podkreślić, że powyższe kwoty są nieznacznie wyższe niż w 2009 roku. Czołową pozycję z wykorzystaniem środków na poziomie 1 246 261 zł (31,9% wszystkich środków wydanych w tej dziedzinie) zajmuje województwo małopolskie. Odpowiednio mniej wykorzystano województwo dolnośląskie 1 193 698 zł (30,6%). Najniższy poziom wydatków na poziomie 12 000 zł (0,3%) wykazują województwa: świętokrzyskie, mazowieckie 36 500 zł (0,9%), lubuskie 44 000 zł (1,1%) i podlaskie 45 701 zł (1,2%). W województwie pomorskim, w 2010 roku nie realizowano zadań w tej dziedzinie. Struktura wydatków pochodzących z rezerwy celowej (wykresy nr 21 i 22) w rozbiciu na województwa, jak w przypadku edukacji jest zbliżona. I tak, przoduje województwo małopolskie – 34,3% (1 150 857 zł), dalej plasuje się województwo dolnośląskie – 27,5% (920 597 zł). Należy zwrócić uwagę, że procentowy udział zaangażowanych środków własnych w porównaniu do roku poprzedniego utrzymuje się na stałym poziomie ok. 14 %, natomiast kwotowo wzrósł on z 503 179 zł do 551 179 zł. Na realizację *Programu* w dziedzinie Sytuacja bytowa złożyły się 83 zadania zrealizowane przez 68 podmiotów, w tym 61 jednostek samorządu terytorialnego. Listę uzupełnia 7 podmiotów niepublicznych w tym 4 organizacje romskie.

Praca – bezrobocie jest dziedziną zajmującą kolejne miejsce na liście priorytetów programowych. Podejmowane tu działania zamknęły się kwotą 194 982 zł (wykres nr 23 i 24), co stanowi 1,6% (2,7% wszystkich nakładów finansowych poniesionych na realizację *Programu*). Należy odnotować, wynoszący ok. 137 000 zł (ok. 40%), wyraźny spadek poziomu finansowania zadań w omawianej dziedzinie. Z podobnym zjawiskiem, choć na nieco mniejszą skalę, mamy do czynienia w zakresie rezerwy celowej, tutaj również odnotowujemy spadek nakładów na poziomie 33 % (233 305 zł w 2009 r. – 155 789 zł w 2010 r.)

Z powyższej kwoty najwięcej, to jest – 64 602 zł wykorzystało województwo dolnośląskie oraz 49 922 zł warmińsko-mazurskie, odpowiednio 41,5% i 32% wszystkich środków z rezerwy celowej wydatkowanych w omawianej dziedzinie. Następne miejsca zajmują kolejno województwo małopolskie i zachodniopomorskie – 15 000 zł (9,6%), świętokrzyskie 8 265 zł (5,3%) oraz lubelskie 3 000 zł (1,9%). Pozostałe województwa nie realizowały zadań w omawianym zakresie. W prezentowanej dziedzinie 12 podmiotów (w tym 8 jednostek samorządu terytorialnego) zrealizowało łącznie 12 zadań. W tej grupie mieszczą się także cztery organizacje romskie.

Zdrowie, jako kolejna dziedzina *Programu*, powiązane jest bezpośrednio z omawianą wyżej problematyką socjalną i bytową. W tej dziedzinie (wykresy nr 27 i 28) wydano 323 816 zł (w tym z rezerwy celowej 275 038 zł), co stanowi 2,6% wszystkich wydatków poniesionych na realizację *Programu*. Należy stwierdzić, że nakłady w tej dziedzinie, w porównaniu z rokiem ubiegłym utrzymują się na zbliżonym poziomie. Największą kwotę wykorzystało województwo małopolskie (154 252) – 47,6% wszystkich środków wydatkowanych na działania w dziedzinie Zdrowie. Na następnej pozycji - na znacząco niższym poziomie - z kwotą 55 393 zł, znajduje się województwo dolnośląskie, a za nimi zachodniopomorskie (38 700 zł – 12%). Województwa: lubuskie, łódzkie, mazowieckie, podkarpackie, podlaskie, pomorskie oraz świętokrzyskie, w 2010 roku, w omawianej dziedzinie nie realizowały zadań. Struktura wykorzystania środków finansowych pochodzących z rezerwy celowej (wykresy nr 29 i 30) jest niemal analogiczna. Przewoduje województwo małopolskie – 42,2% (115995 zł) i dalej, jak poprzednio, plasują się województwa: dolnośląskie – 17,3% (47 542 zł) i zachodniopomorskie – 14,1% (38 700 zł). Na realizację *Programu* w dziedzinie Zdrowie złożyły się 22 zadania zrealizowane przez 17 podmiotów, w tym 8 jednostek samorządu terytorialnego, 9 podmiotów niepublicznych, w tym sześć organizacji romskich.

W dziedzinie Kultura i zachowanie romskiej tożsamości etnicznej wydatkowano 800 934 zł (wykresy nr 31 i 32), w tym z rezerwy celowej 731 397 zł. W porównaniu do roku 2009 wskazane wartości nie wykazują zasadniczych różnic. Najwięcej środków wydano w województwach: małopolskim – 213 021 zł (26,6%),

dolnośląskim – 172 253 zł (21,5%), opolskim – 119 588 zł (14,9%) i zachodniopomorskim – 115 800 zł (14,5%), a najmniej w województwach: świętokrzyskim (5 000 zł) i lubuskim (8 000 zł). W 2010 roku w czterech województwach (łódzkim, mazowieckim i podkarpackim i pomorskim) zadania nie były realizowane. W pozostałych województwach poziom wydatkowanych kwot mieścił się w przedziale od 44 530 zł (województwo kujawsko-pomorskie) do 15 885 zł (województwo wielkopolskie). Struktura wydatków pochodzących z rezerwy celowej (wykresy nr 33 i 34) prezentuje analogiczny obraz. W tej części najwyższy poziom zanotowały województwa: małopolskie 22,7 (165 911 zł), dolnośląskie 19,8% (144 523 zł) i opolskie 16,4% (119 588 zł).

Podjęte przez 50 podmiotów działania w dziedzinie Kultura i zachowanie romskiej tożsamości etnicznej dały efekt w postaci realizacji 87 zadań. Wśród wykonawców dominowały podmioty niepubliczne (28), a udział organizacji romskich (21) był relatywnie wysoki, co jest charakterystyczną cechą tej dziedziny.

Należy zwrócić uwagę na poziom wydatków w dziedzinie Romowie a społeczeństwo obywatelskie. Łącznie wydano tu 231 510 zł (w tym 220 769 zł z rezerwy celowej), co stanowiło 1,9% całości poniesionych kosztów *Programu*. Podobnie jak w dziedzinie Kultura i zachowanie romskiej tożsamości etnicznej, w porównaniu do roku 2009 wskazane wartości nie wykazują zasadniczych różnic. Znaczący udział (33,7%) w podjętych inicjatywach miało województwo opolskie (wykresy nr 35 i 36), gdzie wydatki zamknęły się kwotą 78 073, a także województwo dolnośląskie (20,3%), które na realizację zadań w tej dziedzinie wydało 46 923 zł. Odnotowania wymaga także liczba podmiotów (16), w tym znaczący udział organizacji romskich (7), jak również liczba (9) zrealizowanych przez nie zadań.

Na dziedzinę Wiedza o społeczności romskiej łącznie wydano tu kwotę w wysokości 317 290 zł, w tym 265 977 zł pochodziło z rezerwy celowej. Najwięcej środków wydano w województwach: małopolskim 71 189 zł (22,4%), dolnośląskim – 61 006 zł (19,2%), a także podkarpackim 48 400 zł (15,3%). Na uwagę zasługuje także fakt, że aż dziesięć województw zrealizowało łącznie 29 zadań w tej dziedzinie.

W dziedzinie Bezpieczeństwo, przestępstwa popełniane na tle etnicznym, w 2010 roku, w województwie śląskim zrealizowano jedno zadanie ze środków własnych na kwotę 3 259 zł.

Wysokość wszystkich wykorzystanych środków finansowych oraz środków pochodzących z rezerwy celowej, w podziale poszczególne dziedziny *Programu* ilustrują wykresy nr 37 - 40.

W pierwszej połowie 2010 r., w Departamencie Wyznań Religijnych oraz Mniejszości Narodowych i Etnicznych MSWiA został wdrożony i uruchomiony Elektroniczny System Obsługi *Programu na rzecz społeczności romskie w Polsce (ESOR)*. ESOR pozwala na rejestrację każdego wniosku złożonego do *Programu* (wraz z nadaniem mu niepowtarzalnego numeru identyfikacyjnego), zapewnia dokumentowanie oceny formalnej i merytorycznej wniosków, a także umożliwia przygotowanie decyzji Ministra SWiA w sprawie podziału środków przeznaczonych na realizację zadań *Programu*. Poprzez instalację modułu pozwalającego na eksport oraz import danych możliwy stał się sprawny przepływ informacji pomiędzy uczestnikami *Programu*, urzędami wojewodów i MSWiA, co ma szczególne znaczenie w realizacji sprawozdawczości. ESOR umożliwia szybkie gromadzenie i przetwarzanie pozyskiwanych danych z możliwością ich prezentacji w wybranych zakresach tematycznych. O ile zastosowane instrumentarium zaczyna spełniać oczekiwania, to w dalszym ciągu metoda pozyskiwania danych nie jest doskonała. Dotyczy to głównie zagadnień edukacyjnych, w tym liczby dzieci romskich objętych obowiązkiem szkolnym oraz realizujących obowiązek szkolny, a także danych dotyczących stopy bezrobocia wśród Romów. Należy stwierdzić, że zaprezentowany niżej obraz – choć w dużej mierze obiektywny - może w jednostkowych przypadkach odbiegać od rzeczywistości.

Edukacja

Według danych pochodzących ze wszystkich województw w roku szkolnym 2009/2010 – 3 369 dzieci romskich objętych było obowiązkiem szkolnym (w roku szkolnym 2008/2009 – 3 297). Z tej liczby, analogicznie jak w roku szkolnym 2008/2009 – 2 764 dzieci romskich realizowało obowiązek szkolny. Liczba dzieci romskich objętych obowiązkiem szkolnym, w skali całego kraju wzrosła – średnio

o 2,2%. Najwięcej dzieci romskich było objętych obowiązkiem szkolnym w województwach małopolskim (742) i dolnośląskim (652), a najmniej w pomorskim (wykresy nr 41 – 44). W porównaniu do ostatniego roku, największy przyrost liczby dzieci romskich w tej grupie wystąpił w województwie, pomorskim (30,8%), lubelskim (25,5%) oraz podkarpackim (20,3%), a spadek w województwie wielkopolskim (19,0%) i łódzkim (12,2%). Pełną charakterystykę zachodzących zmian uzyskujemy mierząc je - wyrażonym w procentach - stosunkiem liczby dzieci romskich realizujących obowiązek szkolny do liczby dzieci romskich objętych obowiązkiem szkolnym. Optymalną wartość (100%) wykazały województwa podlaskie i pomorskie, gdzie wszystkie dzieci romskie objęte obowiązkiem szkolnym obowiązek ów realizują (wykres nr 45). Na kolejnych miejscach plasują się województwa: lubelskie (97,2%), lubuskie (94,9%), śląskie (93,5%) i dolnośląskie (93,1%). Najniższy poziom realizacji obowiązku szkolnego wykazały województwa podkarpackie (55,3%), wielkopolskie (58,7%), mazowieckie (62,2%) i łódzkie (63,9). W porównaniu do roku szkolnego 2008/2009 z największą dynamiką wzrostu (wykres nr 46) mamy do czynienia w województwach: lubuskim (13,6%), wielkopolskim (7,2%), łódzkim (7,1%) oraz śląskim (6,3%). Tendencję spadkową obserwujemy w województwach: kujawsko-pomorskim (16,9%), mazowieckim (14,7%), małopolskim (13,4%) oraz podkarpackim (11,7%).

Głównym celem podejmowanych działań w dziedzinie edukacji była poprawa poziomu nauczania oraz frekwencji uczniów pochodzenia romskiego. Średnia ocen uczniów pochodzenia romskiego oscyluje pomiędzy oceną mierną i dostateczną. Dane z województw (wykres nr 47) wskazują, że w roku szkolnym 2008/2009 i 2009/2010 najwyższe oceny (średnia 3,7) otrzymały dzieci pochodzenia romskiego w województwach: lubuskim oraz małopolskim, zachodniopomorskim, pomorskim (3,6 – 3,5). W większości województw dominowały jednak oceny dostateczne (średnia 3,03), a w pozostałych mierne. W omawianym okresie, w kilku województwach można zaobserwować poprawę wyników nauczania. Wzrost jest jednak na tyle niewielki, że trudno na tej podstawie formułować obiektywne oceny. Frekwencja wśród dzieci romskich realizujących obowiązek szkolny, w roku szkolnym 2009/2010 (wykres nr 48), mieściła się w przedziale od 44,1% (łódzkie) do

87% (zachodniopomorskie). Porównanie z danymi z poprzedniego roku szkolnego wskazuje, że frekwencja nieznacznie spadła (średnia w 2009 – 75%, w 2010 – 73%). Największy postęp odnotowano w województwach (wykres nr 49): podkarpackim (3,3%) oraz małopolskim (1,3%) i zachodniopomorskim (1,1%). Ze zjawiskiem spadku frekwencji mamy do czynienia w województwach: łódzkim (54,9%), kujawsko-pomorskim (10,4%) oraz pomorskim i lubelskim (6,7%).

Wspieranie uczniów romskich w klasach zintegrowanych realizowane było głównie poprzez zatrudnianie asystentów edukacji romskiej. Asystenci zapewniają wszechstronną pomoc uczniom romskim w kontaktach ze środowiskiem szkolnym. Do ich obowiązków należy również utrwalanie dobrego kontaktu między rodzicami uczniów a szkołą. W roku szkolnym 2009/2010, w ramach *Programu* zatrudniono 96 asystentów edukacji romskiej, to jest średnio o 4,3% więcej niż w roku poprzednim (wykresy nr 50 i 51). Największą liczbę asystentów romskich zatrudniono w województwach małopolskim (24) i dolnośląskim (21), a w pozostałych liczba ta oscyluje od 1 (województwo: łódzkie, świętokrzyskie i wielkopolskie) do 11 zatrudnionych (województwo śląskie). Procentowy wzrost liczby zatrudnionych asystentów romskich należy odnotować w województwach: kujawsko-pomorskim i mazowieckim (50%) oraz opolskim (28,6%) W pozostałych województwach liczba zatrudnionych asystentów edukacji romskiej utrzymuje się na stałym poziomie z wyjątkiem województwa łódzkiego i wielkopolskiego, gdzie notujemy spadek tej liczby.

Nieznacznie spadła liczba dzieci pochodzenia romskiego realizujących obowiązek szkolny przypadająca na jednego zatrudnionego asystenta edukacji romskiej (wykresy nr 52 i 53). W roku szkolnym 2008/2009 wskaźnik ten wyniósł 30, a w roku szkolnym 2009/2010 – 29 dzieci. Gorzej niż średnia lokują się województwa: wielkopolskie (105), łódzkie (94), lubelskie (52), świętokrzyskie (46), podlaskie i kujawsko-pomorskie. W porównaniu do poprzedniego roku, największy postęp zanotowały województwa łódzkie, wielkopolskie i pomorskie.

Równie ważnym elementem wsparcia uczniów romskich w klasach zintegrowanych było zatrudnianie nauczycieli wspomagających (wykres nr 54 i 55). To oni, najlepiej znając metodykę pracy w grupach zróżnicowanych kulturowo,

sprawują bieżący nadzór nad postępami dzieci w nauce, prowadzą zajęcia wyrównawcze, pomagają w odrabianiu lekcji oraz utrzymują stały kontakt z rodziną. W roku szkolnym 2009/2010, w ramach zadań objętych *Programem*, w całym kraju zatrudniono 141 nauczycieli wspomagających (w poprzednim roku - 119). Wzrost liczby zatrudnionych nauczycieli wspomagających obserwuje się w województwie mazowieckim i opolskim (2008/2009 – 0, 2009/2010 – 17). Należy odnotować, że w województwach: pomorskim, lubelskim i kujawsko-pomorskim nie zatrudniono nauczycieli wspomagających. Pomimo to, obserwujemy nieznaczny spadek liczby dzieci pochodzenia romskiego realizujących obowiązki szkolny przypadających na jednego nauczyciela wspomagającego, z 23 w roku szkolnym 2008/2009, do 22 dzieci w roku następnym (wykres nr 56). Gorzej niż średnia lokują się województwa: podkarpackie (55), wielkopolskie (53), dolnośląskie (51), warmińsko-mazurskie (42), a także podlaskie i łódzkie. W porównaniu do roku szkolnego 2008/2009 (wykres nr 57) największą poprawę zanotowały województwa podlaskie, lubuskie i łódzkie.

Drugą grupę zadań w dziedzinie edukacji - wzorem lat ubiegłych - stanowiły programy wychowawcze i edukacyjne dla rodziców i dzieci romskich, w tym poradnictwo psychologiczne i pedagogiczne oraz zajęcia pozalekcyjne i wyrównawcze. Wyrównywanie szans edukacyjnych dzieci i młodzieży romskiej odbywało się najczęściej poprzez prowadzenie pozalekcyjnych zajęć wyrównawczych z różnych przedmiotów oraz specjalistycznych zajęć korekcyjno-kompensacyjnych i logopedycznych. Dane wskazują na wzrost liczby dzieci pochodzenia romskiego korzystających z różnych form zajęć pozalekcyjnych. W roku szkolnym 2009/2010 w tego typu zajęciach systematycznie uczestniczyło 1642 dzieci romskich, to jest średnio o 0,3% mniej, niż w roku poprzednim (wykresy nr 58 i 59). Największy spadek liczby dzieci romskich korzystających z zajęć pozalekcyjnych odnotowujemy w województwie warmińsko-mazurskim, (2008/2009 – 40, 2009/2010 – 79) i wielkopolskim (2008/2009 – 35, 2009/2010 – 62), natomiast największy wzrost tej liczby obserwujemy w województwach: podlaskim (2008/2009 – 16, 2009/2010 – 37) i kujawsko-pomorskim (2008/2009 – 23, 2009/2010 – 39). Najwięcej dzieci na zajęcia pozalekcyjne uczęszcza w województwach: dolnośląskim (407), śląskim (273) i małopolskim (270). Pełną charakterystykę zachodzących zmian obserwujemy

mierząc je - wyrażonym w procentach - stosunkiem liczby uczniów romskich uczestniczących w zajęciach wyrównawczych do liczby dzieci romskich realizujących obowiązek szkolny (wykres nr 60). Najlepszy wynik wykazują województwa: podkarpackie (91,7%), śląskie (82,0%), i zachodniopomorskie (79,8%). W sześciu województwach wystąpił spadek wartości współczynnika (liczony rok do roku), w tym największy w województwie wielkopolskim.

Oddzielną grupę realizowanych zadań w dziedzinie edukacji stanowiły szeroko rozumiane: wypoczynek i rekreacja. Warto wymienić tu organizację kolonii i półkolonii letnich, zimowisk, obozów harcerskich, a także wycieczek turystyczno-krajoznawczych, zajęć sportowych i rekreacyjnych. W roku szkolnym 2009/2010, w tak zorganizowanym wypoczynku uczestniczyło 1002 dzieci pochodzenia romskiego, to jest średnio o 6,3% więcej, niż w roku poprzednim (wykresy nr 61 i 62). Najwięcej dzieci romskich (479) skorzystało z kolonii i półkolonii letnich oraz zimowisk w województwach: małopolskim i dolnośląskim (144). W roku szkolnym 2009/2010 tylko w województwie pomorskim nie realizowano tego typu zadań.

Dane wyrażone procentowym stosunkiem: liczby uczniów romskich uczestniczących w zorganizowanym wypoczynku, do liczby dzieci romskich realizujących obowiązek szkolny, ujawniają najlepszy wynik w województwach: lubuskim, małopolskim i zachodniopomorskim, w których od 96,4 % do 51,1% dzieci romskich realizujących obowiązek szkolny uczestniczyło w zorganizowanych formach wypoczynku i rekreacji (wykres nr 63). Odnotowania wymagają również wyniki z województw: kujawsko-pomorskiego (42,3%) i podkarpackiego (32,1%).

Uzupełnieniem podejmowanych działań w dziedzinie edukacji była pomoc materialna. Dotyczyła ona głównie dofinansowania umożliwiającego systematyczne uczęszczanie dzieci romskich do przedszkoli i klas zerowych. W tym zakresie trzeba również wymienić i inne formy działań takie jak: zaopatrzenie uczniów szczególnie potrzebujących pomocy materialnej w podręczniki, przybory szkolne, pomoce dydaktyczne, a w mniejszym stopniu dofinansowanie dożywiania dzieci w szkole, dojazdów do i ze szkoły, a także ubezpieczenia uczniów od nieszczęśliwych wypadków.

Ważnym elementem dopełniającym działania edukacyjne finansowane z rezerwy celowej były zadania realizowane ze środków MEN. Miały one nieco inny charakter niż omówione wyżej. I tak, w pierwszej kolejności należy wymienić zakupy podręczników, przyborów szkolnych, pomocy dydaktycznych, strojów gimnastycznych i środków czystości dla uczniów pochodzenia romskiego, a także książek, w tym lektur dla bibliotek szkolnych.

Drugą grupę zadań stanowiły programy wychowawcze i edukacyjne dla rodziców i dzieci romskich, w tym poradnictwo psychologiczne i pedagogiczne oraz zajęcia pozalekcyjne i wyrównawcze. Ponadto, finansowano pobyt dzieci romskich w przedszkolach i klasach „zerowych”.

Wśród wielu różnorodnych zadań o charakterze edukacyjnym i integracyjnym na szczególną uwagę zasługuje dofinansowanie działalności świetlic środowiskowych. Świetlice, skupiające zarówno młodych Romów, jak i dzieci oraz młodzież nieromską, proponują szeroką ofertę dodatkowych zajęć kulturalnych, muzycznych, sportowych oraz językowych. Najwięcej świetlic prowadzących działania integracyjne dla dzieci i młodzieży romskiej występuje w województwach małopolskim, dolnośląskim, opolskim i śląskim. Świetlice w większości prowadzone są przez placówki oświatowe i ośrodki pomocy społecznej oraz organizacje pozarządowe, w tym organizacje romskie (ok. 30%).

Uzupełnieniem zrealizowanych zadań edukacyjnych było sfinansowanie przez Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji stypendiów dla studentów romskich oraz uczniów romskich szczególnie uzdolnionych. Programami stypendialnymi objętych zostało 70 studentów, którzy otrzymywali miesięczne stypendia po 500 zł, 13 studentów pierwszego roku studiów, którzy otrzymali miesięczne stypendia w wysokości 256 zł oraz 18 uczniów, którzy otrzymali stypendia jednorazowe (12 laureatów otrzymało stypendia w wysokości 2500 zł każdy, natomiast 4 finalistów odebrało wyróżnienia w wysokości 1 000 zł).

Sytuacja bytowa

W hierarchii celów wynikających z Programu poprawa sytuacji bytowej plasuje się bezpośrednio po edukacji. Sytuacja mieszkaniowa rodzin romskich jest dalszym

ciągu niezwykle trudna. W 2010 roku aż w 15 województwach zrealizowano w tej dziedzinie szereg zadań, a ich efektem było wyremontowanie 535 mieszkań (wykres nr 64). W porównaniu do 2009 roku, w skali całego kraju dynamika podejmowanych prac remontowych, pomimo nieznacznego spadku o 2,4%, utrzymuje się na wysokim poziomie. Istotnym dopełnieniem działań w zakresie poprawy sytuacji mieszkaniowej społeczności romskiej była budowa mieszkań socjalnych lub mieszkań w zakupionych budynkach kontenerowych.

Ważnym zadaniem realizowanym w 2010 roku były prace zmierzające do poprawy sytuacji sanitarnej, polegające na podłączeniu mieszkań do kanalizacji i wodociągów, udostępnieniu bieżącej wody oraz energii elektrycznej. Roboty prowadzone były w województwach: dolnośląskim, lubelskim, małopolskim, mazowieckim i zachodniopomorskim. W efekcie podjętych działań do 69 mieszkań (wzrost o 87 %) została doprowadzona instalacja wodno – kanalizacyjna lub energia elektryczna. Najwięcej robót instalacyjnych wykonano w województwach: małopolskim (39), zachodniopomorskim (10) i dolnośląskim (9). Inne formy aktywności takie jak np. pomoc w otrzymaniu dodatków mieszkaniowych występowały sporadycznie i w ograniczonym zakresie. W tym samym okresie spadła liczba oddanych do użytku nowych mieszkań. Pomimo tego, należy stwierdzić, że w skali całego kraju, obserwowany jest stały wzrost liczby zrealizowanych zadań zmierzających do poprawy sytuacji bytowej Romów.

Zdrowie

Problemy zdrowotne powiązane są bezpośrednio ze złą sytuacją socjalną części środowiska romskiego. W 2010 roku w całym kraju badaniami profilaktycznymi lub szczepieniami ochronnymi objęto 2098 Romów (wykres nr 65). W porównaniu do roku poprzedniego, odnotowujemy w tym zakresie wzrost, w wysokości 37,5%. Należy podkreślić, że z zaobserwowaną tendencją mamy do czynienia od kilku lat, co upoważnia do stwierdzenia, że poprawa poziomu opieki zdrowotnej w tym zakresie ma charakter trwały. Największą liczbę Romów objęto badaniami profilaktycznymi w województwach: małopolskim (1320), mazowieckim (223) oraz kujawsko-pomorskim (190). Najwyższy roczny przyrost liczby Romów korzystających z badań

profilaktycznych (wykres nr 66) wystąpił w województwach kujawsko-pomorskim (86,3%), mazowieckim (67,7%) i małopolskim (61,8%). W roku 2010 w 6 (w 2009 r. w 8) województwach (lubelskie, łódzkie, podkarpackie, podlaskie, pomorskie, świętokrzyskie) nie prowadzono badań profilaktycznych dla środowisk romskich.

Działania mające na celu szeroko rozumianą profilaktykę zdrowotną realizowane były głównie poprzez zatrudnianie pielęgniarek środowiskowych. Niosą one bezpośrednią pomoc medyczną, prowadzą także proste poradnictwo medyczne, a także zajmują się dystrybucją zakupionych z dotacji leków i środków higieny osobistej. W 2010 roku, w ramach realizowanych zadań programowych, w 6 województwach zatrudniono łącznie 23 pielęgniarki środowiskowe, to jest o 30% mniej niż w roku 2009 r. (wykres nr 67). Najwięcej pielęgniarek środowiskowych (10) zatrudniono w województwie dolnośląskim.

Wyrażony w procentach, stosunek liczby Romów objętych badaniami profilaktycznymi do liczby zatrudnionych pielęgniarek środowiskowych ilustruje wykres nr 68. Należy zauważyć, że w skali całego kraju, w 2010 r. mamy do czynienia z dynamicznym przyrostem liczby Romów objętych badaniami profilaktycznymi z towarzyszącym jej spadkiem liczby zatrudnionych pielęgniarek środowiskowych, co w konsekwencji determinuje wyraźny wzrost omawianego współczynnika z poziomu 46 w 2009 r. do 91 w 2010 r.

Ważnym uzupełnieniem powyższych działań była organizacja tzw. „białych dni”, w trakcie których lekarze różnych specjalności udzielali bezpłatnych porad medycznych. W 2010 roku, w ramach *Programu*, w sześciu województwach zorganizowano łącznie 18 „białych dni”, w tym 10 w województwie zachodniopomorskim (wykres nr 69). W 2010 r., w województwach: lubuskim, łódzkim, podkarpackim, podlaskim, pomorskim oraz świętokrzyskim, zadania w dziedzinie Zdrowie nie były realizowane.

Przeciwdziałanie bezrobociu

Głównym celem działań podejmowanych w tej dziedzinie jest zmniejszenie współczynnika bezrobocia wśród Romów. Ma to szczególne znaczenie w sytuacji, gdy wykazuje ono charakter długotrwały i obejmuje większość społeczności romskiej.

Według zgromadzonych danych w 2010 roku (wykres nr 70) najwyższa stopa bezrobocia wśród Romów występowała w województwach: kujawsko-pomorskim (100%) oraz lubelskim i podlaskim (98%). Z najmniejszym odsetkiem bezrobotnych mieliśmy do czynienia w województwie świętokrzyskim (53%) i mazowieckim (73%). W porównaniu do ostatniego roku, w skali całego kraju nie da się zaobserwować istotnych zmian poziomu bezrobocia wśród Romów. Występujące sporadycznie zmiany wskaźnika, z wyjątkiem województwa świętokrzyskiego i mazowieckiego, nie przekraczają poziomu błędu statystycznego i wynikać mogą z zastosowania nie zawsze doskonałego narzędzia badawczego. W zasadzie, jedynie w województwie świętokrzyskim, dolnośląskim i śląskim (wykres nr 71) można dostrzec nieznaczny spadek bezrobocia. Biorąc pod uwagę dane z kilku poprzednich lat tendencja ta nie ma jednak charakteru stałego.

W celu aktywizacji zawodowej społeczności romskiej w ramach *Programu* podjęto szereg działań mających na celu utworzenie nowych miejsc pracy i zatrudnienie osób pochodzenia romskiego. Działania takie wykonywane były przy współdziałaniu powiatowych urzędów pracy. W 2010 roku wzrosła liczba województw realizujących tego typu zadania, także w skali całego kraju wystąpił wzrost liczby Romów korzystających z miejsc pracy subsydiowanej, z 35 w roku 2009 do 39 w roku 2010 (11,4%). Przytoczone dane wskazują, że w ubiegłym roku udało się zahamować występującą od kilku ostatnich lat tendencję spadku miejsc pracy subsydiowanej. W ramach tej formy aktywizacji najwięcej Romów zatrudniono w województwach: dolnośląskim (12) małopolskim (10) i śląskim (6).

Ważnym uzupełnieniem działań w tej dziedzinie było organizowanie szkoleń podnoszących i zmieniających kwalifikacje zawodowe oraz poradnictwo zawodowe. W ostatnim roku mamy do czynienia ze spadkiem z 144 do 125 liczby Romów objętych szkoleniami. Z tej formy aktywizacji zawodowej (wykres nr 72) najwięcej Romów skorzystało w województwach: dolnośląskim (48), łódzkim (24) i mazowieckim (18).

Wydaje się, że liczba Romów objętych szkoleniami, w połączeniu ze wzrostem liczby Romów korzystających z miejsc pracy subsydiowanej, daje dobrą perspektywę na skuteczną realizację zadań w omawianej dziedzinie, także w kolejnych latach.

Należy podkreślić, że koszt takich przedsięwzięć jest relatywnie wysoki, a organizacja i sama realizacja jest trudna i wymaga od realizatorów solidnego przygotowania.

Kultura i zachowanie romskiej tożsamości etnicznej

Kultura i zachowanie romskiej tożsamości etnicznej to dziedzina, która stanowi tradycyjnie główny obszar aktywności środowisk romskich. Analogicznie jak w latach poprzednich, podjęte w 2010 roku działania cechowała duża różnorodność form szeroko prezentujących dorobek kultury romskiej poprzez organizację dni kultury, koncertów, wystaw, plenerów, warsztatów itp. Należy podkreślić, że w tej grupie zrealizowanych zadań współorganizatorami - najczęściej bezpośrednimi wykonawcami - poszczególnych przedsięwzięć były stowarzyszenia romskie. Fakt ów ma podstawowe znaczenie, ponieważ romskie inicjatywy artystyczne i kulturalne adresowane są również do ludzi, którzy bardzo rzadko stykają z tym środowiskiem. Drugą grupę zadań stanowiło wspieranie istniejących i pomoc w powstawaniu nowych zespołów muzycznych działających przy ośrodkach i centrach kultury oraz świetlicach.

Romowie a społeczeństwo obywatelskie

Wzrost aktywności w dziedzinie Romowie a społeczeństwo obywatelskie jest ściśle powiązany ze skutecznym rozwiązywaniem najważniejszych i najpilniejszych problemów społeczności romskiej. Na odnotowanie zasługuje systematyczne wsparcie istniejących w kilku województwach Centrów Porad Obywatelskich, a także pomoc w organizacji nowych placówek tego typu. Ważną rolę pełnią tu również zorganizowane przez jednostki samorządu terytorialnego spotkania konsultacyjne z udziałem społeczności romskiej, lokalnych władz, straży gminnych i Policji oraz lokalnych organizacji pozarządowych.

Wiedza o społeczności romskiej

Wśród wielu podjętych inicjatyw warto odnotować kolejny rok prowadzonych na Uniwersytecie Pedagogicznym w Krakowie zajęć w ramach studiów romologicznych pn. *Sytuacja Romów w Polsce – historia, prawo, kultura, stereotypy*

etniczne. W 2010 roku zrealizowano I semestr studiów podyplomowych adresowanych do pracowników urzędów centralnych, wojewódzkich, specjalnych i lokalnych, nauczycieli, pracowników i działaczy organizacji pozarządowych oraz dziennikarzy. W szeregu województwach zorganizowano, ciesząc się dużym zainteresowaniem cykle szkoleń dla urzędników administracji rządowej i samorządowej poświęcone problematyce społeczności romskiej. Warto odnotować zorganizowaną we Wrocławiu konferencję naukową pn. Edukacja Międzykulturowa - przełamywaniem barier społecznych w szkole oraz zorganizowane w Piotrkowie Trybunalskim warsztaty tradycji romskiej w ramach cyklu Pogranicza kultury lokalnej. Należy wspomnieć także o realizacji w kilku województwach inicjatyw polegających na tworzeniu stron internetowych umożliwiających przeciętnemu obywatelowi dotarcie do niezbędnego kompendium wiedzy o Romach, udział w forum dyskusyjnym oraz możliwość zamieszczania własnych materiałów.

Podsumowanie

Największą, a zarazem najważniejszą dziedziną, podejmowanych w ramach *Programu* zadań, była edukacja. Charakterystyczną cechą dla roku szkolnego 2009/2010 jest stabilizacja liczby dzieci romskich objętych obowiązkiem szkolnym oraz liczby dzieci romskich realizujących obowiązek szkolny. Fakt, że od kilku lat ponad 82 % dzieci romskich realizuje obowiązek szkolny, a w kilku województwach obowiązek ów realizowały wszystkie dzieci romskie, jest niewątpliwym osiągnięciem *Programu*. Biorąc pod uwagę zgromadzone dane, wydaje się, że można już stwierdzić, że ta korzystna tendencja ma charakter stały.

Należy podkreślić, że także inne obserwowane mierniki, takie jak: frekwencja uczniów romskich (ok. 75%), liczba uczniów romskich korzystających z różnych form zajęć pozalekcyjnych (ok. 60%), a także liczba uczniów romskich uczestniczących w zorganizowanym wypoczynku (kolonie, półkolonie, zimowiska, obozy harcerskie) od kilku lat wykazują tendencję stałą. Trwały charakter zachodzących zjawisk determinuje systematycznie rosnąca liczba zatrudnionych asystentów edukacji romskiej i nauczycieli wspomagających.

System zaopatrzenia uczniów romskich w podręczniki i przybory szkolne działa sprawnie i jest skuteczny. Uczestnictwo rodziców w zebraniach informacyjnych, powoli staje się normą. Także liczniej i chętniej rodzice podejmują współpracę z nauczycielami w zakresie zadań edukacyjnych realizowanych z udziałem dzieci romskich. Systematycznie rośnie również liczba dzieci korzystających z: kolonii i półkolonii letnich, zimowisk, obozów harcerskich, a także wycieczek turystyczno-krajoznawczych, zajęć sportowych i rekreacyjnych.

W dziedzinie Sytuacja bytowa, rok 2010 jest kolejnym, w którym nastąpił wyraźny wzrost inwestycji w infrastrukturę sanitarną, co przy ustabilizowanym poziomie liczby remontów w obiektach mieszkaniowych, w zasadniczy sposób poprawiła efektywność podjętych działań. Poprawa ogólnych warunków socjalno bytowych, choć wyraźna, w dłuższej perspektywie wymaga w dalszym ciągu utrzymania tendencji wzrostu nakładów finansowych.

Z sytuacją bytową Romów bezpośrednio wiąże się problematyka stanu i ochrony zdrowia. Rok 2010 jest kolejnym, w którym obserwujemy zadawalający wzrost liczby Romów objętych badaniami profilaktycznymi lub szczepieniami ochronnymi. Zaobserwowanej tendencji towarzyszący spadek poziomu zatrudnienia pielęgniarek środowiskowych oraz liczby tzw. „białych dni”. Należy stwierdzić, że w dalszym ciągu działalność pielęgniarek środowiskowych oraz organizowanie tzw. „białych dni” na duży wpływ na zmianę stosunku Romów, a także ich rodzin do problemów zdrowotnych, nie można jednak wykluczyć, że spadek liczby tego typu zadań jest rekompensowany obserwowanym od kilku lat wzrostem liczby Romów objętych badaniami profilaktycznymi lub szczepieniami ochronnymi.

Ogólna sytuacja na rynku pracy jest w dalszym ciągu niezwykle złożona. Bardzo trudno jest zmierzyć poziom zainteresowania Romów podejmowaniem starań o pracę, warto jednak odnotować, że w ostatnim dwóch latach zdecydowanie wzrosła liczba Romów objętych szkoleniami podnoszącymi i zmieniającymi kwalifikacje zawodowe przy jednoczesnym zahamowaniu spadku liczby Romów korzystających z miejsc pracy subsydiowanej. Wydaje się, że tendencja ta ma charakter trwały i w kolejnym roku wymaga kontynuacji zamierzonych działań, w tym poszerzenia oferty prac interwencyjnych przeznaczonych dla Romów.

Tradycyjnie duże znaczenie dla skuteczności działań programowych mają inicjatywy podjęte w sferze kultury. Pozwalają one społeczności romskiej na kultywowanie własnej tradycji oraz podtrzymywanie tożsamości etnicznej. Poprzez swój walor popularyzatorski upowszechniają wiedzę o Romach, ich kulturze i historii w środowiskach lokalnych, czym przyczyniają się do przełamania stereotypów.

Warto podkreślić, że choć w porównaniu z 2009 rokiem poziom zaangażowania środków własnych uczestników *Programu* nieznacznie wzrósł, to w dalszym ciągu nie jest on satysfakcjonujący. Wydaje się, że przyczyna wynika z trudnej sytuacji budżetowej uczestniczących podmiotów w 2010 roku. Odnotowania wymaga również, obserwowana w kolejnym roku, wyraźna poprawa poziomu wykorzystania środków finansowych pochodzących z rezerwy celowej.

Uzyskane efekty, jak również sposób sfinansowania zadań zrealizowanych w roku 2010 należy ocenić pozytywnie.